

33. HYDAL 1 OCH 2

BOSÄTTNINGSSPÅR FRÅN FOLKVANDRINGSTID OCH HÅLVÄGAR

Jakob Kile-Vesik

C59064, Aks. nr. 2013/398, Hydal 40/1, Bamble kommune, Telemark	
Askeladden ID:	145360, 138166, 138177
Ansvarig:	Jakob Kile-Vesik
Fältmanskap:	3 till 4 personer
Dagsverk i fält:	102 (stab undantagen)
Tidsrum:	19.8-25.9.2013
Metod:	Maskinell avbaning. Snitt av strukturer och hålvägar. Digital inmätning och dokumentation via GPS och Ipad.
Avbanad areal:	3276 m ²
Fynd:	53, några moderna/kasserades
Strukturer:	487 varav 294 störhål och 112 avskrivna
Datering:	Folkvandringstid, 400-550 e. Kr. Medeltid

INLEDNING OCH SAMMANFATTNING

Lokaliteterna Hydal 1 och Hydal 2 registrerades av Telemark fylkeskommune med ID 145360, 138166 och 138177 (Olsen 2012). 18 strukturer och två hålvägslopp påvisades. Lokaliteterna undersöktes 2013. Huvuddelen av järnåldersundersökningen avser avbaningen av boplatsen Hydal 1 (ID 145360). Detta fält är 3,5 hektar stort, och under registreringen genomfördes två dateringar som placerar fältet i folkvandringstid; 400-550 e. Kr.

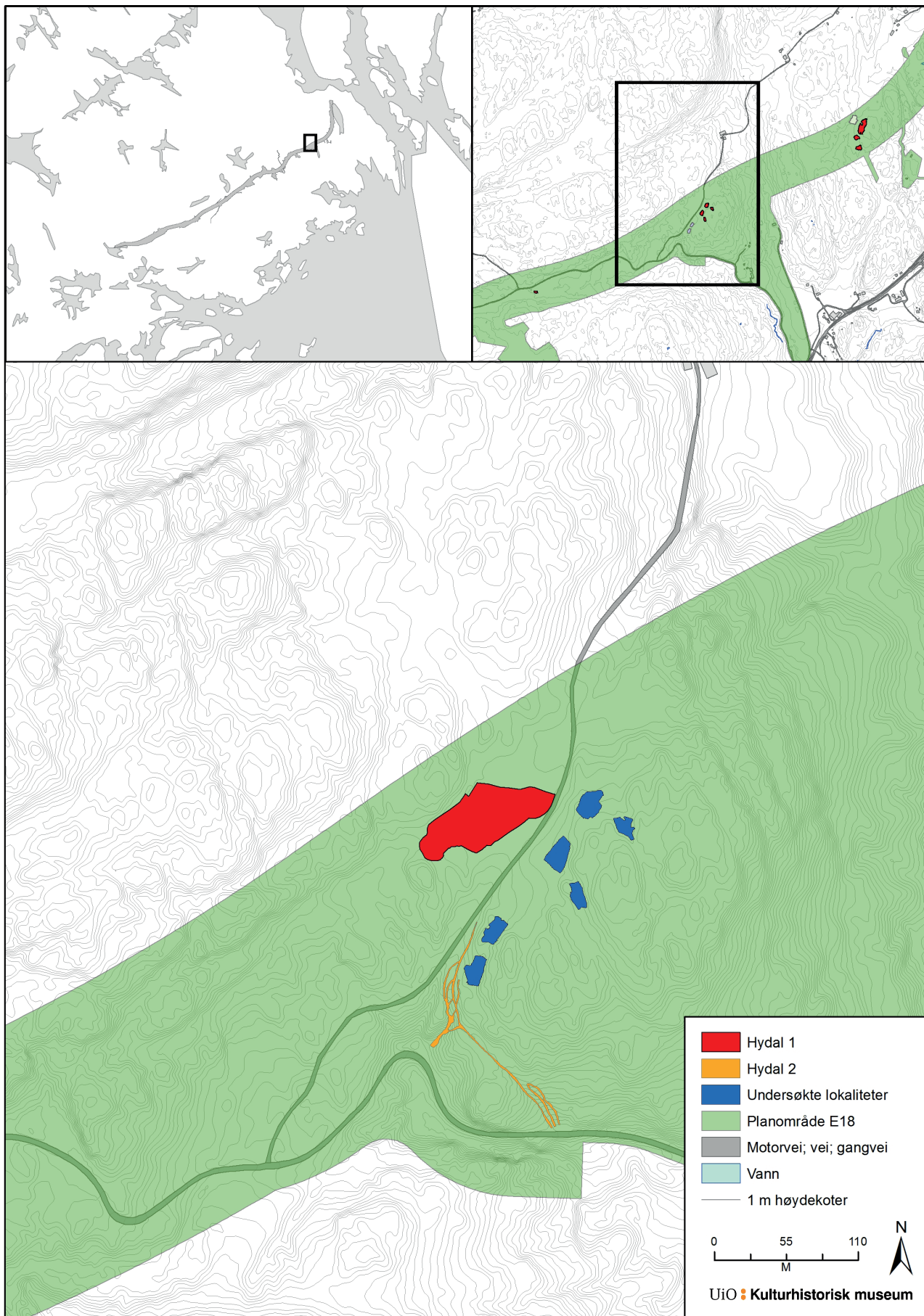
Undersökningen av boplatssområde (ID 145360) påvisade 481 strukturer. Av dessa strukturer var 294 stycken störhål som fick en begränsad undersökning. De övriga bestod till största delen av stolphål men även kokgropar, avfallsgropar, nedgravningar och eldstäder. Det är främst den sydvästra delen av fältet som uppvisar strukturer av reell karaktär. En del strukturer avskrevs då undersökningen av dem påvisade dem som naturliga; främst rör det sig om rotsystem. Detta avser merparten av strukturerna i den nordöstra delen av fältet, och inkluderar möjliga gravar som har registrerats av fylkeskommunen (Olsen 2012).

Gällande större kontexter så framkom ett hus som består av fyra stolppar med en eldstad. Detta hus ligger relativt centralt på fältet. En konstruktion med – högst troligt – fyra stolppar återfinns i fältets sydvästra del.

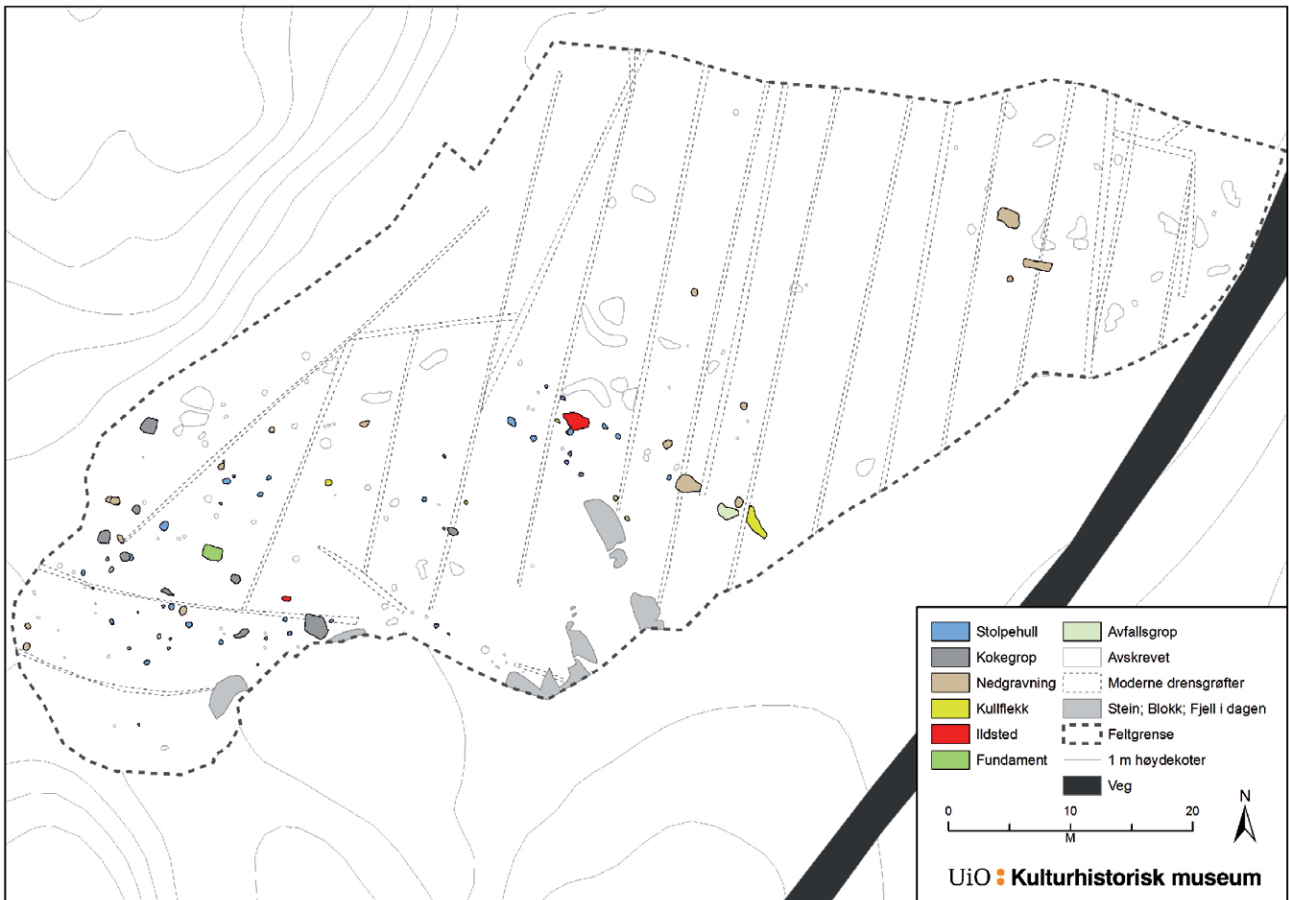
Även två hålvägssystem Hydal 2, och som ligger i anslutning till boplatsen, undersöktes. De är registrerade som separata hålvägar, ID 138166 och 138177, men var tydligt kopplade till varandra. Detta var ett ganska stort system med flera olika leder och avstickare. Vägarna verkar förbinda Hydal 1 med området innehållande gravhögarna på Stillinga (ID 144943) nordväst om fältet. I övrigt leder en del av vägen ner mot Bamble centrum och den gamla medeltida Olavskyrkan från ca. 1150 e. Kr. Tillsammans möjliggör de en överblick över lokaliteterna och deras koppling till varandra samt till kyrkan som ligger längs den ena ledens sträckning.

LANDSKAP OCH TOPOGRAFI.

Det undersökta fältet på Hydal 1 ligger på dagens åkermark (figur 33.1, 33.2). Det avbanade området upptog större delar av åkern. Denna plats som har

Figur 33.1. Lokalitetens belägenhet i dagens landskap.

Figur 33.2. Överst: Västra delen av Hydal 1 efter avbanning, i riktning norr. Nederst: Karta över avbanningen.

använts till åkermark i dag och som boplats under järnåldern är nästintill den enda plana yta som återfinns i området, vilket gör det naturligt att etablera sig här. Annars sluttar terrängen i området i stort sett brant ner mot kusten. Söder om fältet finns en modern skogsväg som löper längs hela den moderna åkern. På andra sidan finns ytterligare en liten åker som dock ligger i mer ojämn mark, och sedan följer skogen som omringar hela området. Det rör sig om blandskog med delvis mycket tät vegetation. Norr, väster och öster om åkern som lokaliteten är belägen på finns ytterligare skog. Åt norr och väster är terrängen inne i skogen dock betydligt mer otillgänglig med lite våtmark och mycket berg i dagen. Detta har effektivt begränsat den yta som har kunnat utnyttjas till bosättningen. Dessa bergknallar som sticker upp omkring bosättningen har säkert också hjälpt till att ge skydd mot väder och vind.

Hålvägarna ligger inne i skogen söder om fältet och här sluttar terrängen betydligt brantare ner mot kusten. Det är också denna sluttning som gör hålvägarna så lätta att återfinna, och i områden där vägarna har löpt över plan mark är de betydligt svårare att se med blotta ögat.

Då Hydal 1 låg i odlingsmark så är det främst ordinär matjord som har täckt hela ytan. Denna jord har haft ett djup på 20–30 cm. Strukturerna som undersöktes låg nere i den sterila, orörda undergrunden som bestod av en rödgul siltig sand i den västra delen av fältet, men mer av en ljusbrun sandig lera åt öster. På ett fåtal platser på fältet kom berget fram som stack upp genom undergrunden. Området har bearbetats ganska hårt och plogspår och dräneringar täckte stora delar av den avbanade ytan. Bortsett från dessa bergknallar var ytan plan med en liten förhöjning relativt centralt på fältet.

Hålvägarna låg inne i skogen, vilket medförde att deras försänkningar gick genom ordinär skogsterräng med torv överst, följt av ett utvaskningslag som låg ovan det anrikningslag som sträckte sig helt ned till den sterila undergrunden.

MÅLSÄTTNING OCH PROBLEMSTÄLLNING

Olika problemställningar och prioriteringar sattes upp inför undersökning av detta järnåldersfält och hålvägarna i dess närhet. Undersökningen av Hydal 1 hade som mål att belysa den förhistoriska bosättningen och utvecklingen av gården över tid. Uppgiften att identifiera, definiera och datera gårdstun och påvisa olika typer av byggnader och gårdsnära aktiviteter var central. Fokus kom därmed att ligga på sambandet mellan gårdsbebyggelse, odlingspår, kokgropar och

möjliga gravar. Det var ett mål att belysa hur ett eventuellt gårdstun var organiserat, och om egna zoner för speciella aktiviteter fanns, exempelvis knutet till kokgropar, produktionsugnar och/eller smedja.

En annan viktig uppgift var att säkra en tillfredställande dokumentation av hålvägarna och sätta in dem i en större kulturhistorisk kontext. Det var betydelsefullt att se vilken typ av fornminnen som fanns längs färdvägen och om hålvägarna kunde kopplas till dessa.

Speciellt den första punkten ovan prioriterades under efterarbetet då det ansågs av stort intresse att undersöka gårdens inre organisation, samt kopplingen till den vidare omgivningen och kusten som man möjligen hade förbindelse med via hålvägen från gården. Detta är väl i linje med de överordnade målsättningarna för detta projekt.

UNDERSÖKNINGEN

Metod

Bosättningspår

Vi använde oss vid denna undersökning till stora delar av maskinell avbaning som är den vanligaste metoden för att undersöka strukturer som ligger begravda under brukad mark (Løken m. fl. 1996). Efter avbaning av ytan numrerades strukturerna i stigande ordning. Strukturerna rensades fram med krafsa och skårslev. Därefter dokumenterades alla strukturernas ytmått, de fotograferades i plan och fyllnadsmassan beskrevs noggrant. Strukturerna mättes in med CPOS och tecknades i plan, oftast i skala 1:20. Därefter snittades strukturerna och halvparten grävdes ut. Profilen fotograferades, tecknades i skala 1:20 och djup och lager dokumenterades (figur 33.3). Varje struktur har beskrivits i ett separat digitalt strukturschema. Kol- och makroprover togs från vissa av strukturerna och tilldelades provnummer i stigande ordning.

Metalldetektor har använts kontinuerligt under utgrävningarna för att inga metallfynd skulle utelämnas, speciellt vid den kraftiga avbaningen med maskin.

Hålvägar

De hålvägar som undersöktes under denna utgrävning mättes in med totalstation i syfte att skapa en karta över vägsträckningen. Sedan gicks vägarna över med metalldetektor för att spåra upp eventuella fynd längs utsträckningen. De ca. 40 träffar som erhöles grävdes upp och mättes in med totalstation. Fyra snitt lades sedan genom vägarna för att få en klar bild av deras profil. Dessa profiler tecknades för hand och prover togs ut.

Figur 33.3. Stolphål, A131, efter snitt, i riktning norr.

Figur 33.4. Kokgrop, A264, påverkad av plöjning, i riktning nordost.

Källkritik

Den stora avbaningen av Hydal 1 låg under vad som i dag är åkermark, vilket har satt sina spår på de strukturer som återfanns här. Relativt hård plöjning leder till att djupa plogspår och dräneringsdiken skär genom hela ytan och kraftigt påverkar de strukturer som finns här (figur 33.4). Detta har förmodligen inte påverkat resultatet i sig så mycket, men har gjort tolkningen av vissa strukturer lite mer komplicerad.

Ett liknande dilemma råder angående det stora antalet störhål som återfanns på fältet. Här avses nästan 300 strukturer som inte säkert kan dateras, vilket gör det omöjligt att säga vilka av dem som avser vår gård, och vilka som har tillkommit senare. Man får främst undersöka andra kontexter och se om några av de intilliggande störhålen logiskt kan vara kopplade till dessa.

På den östra delen av fältet har undergrunden kraftigt påverkats av vatten, vilket har skapat naturliga strukturer som lätt kan förväxlas med arkeologiska spår om de inte snittas. Detta var fallet med de möjliga gravar som påvisades via fylkeskommunens registrering. Vid undersökning visade de sig vara naturliga fenomen, och liknande spår ligger tätt i denna del av fältet. Även detta är något som möjligen inte har påverkat resultatet i sig, men det var tidskrävande

att undersöka och vederlägga många av de möjliga strukturer som påvisats i denna del av fältet.

Angående hålvägarna så är det främst deras datering som kan beskrivas. Det rör sig här om strukturer som har varit i kontinuerligt bruk sedan tiden de skapades och fram till i dag. Det är alltså näst intill omöjligt att få fram fakta från dessa vägar som kan ge en korrekt ursprungsdatering. De kan dateras främst indirekt via de lokaler som de leder till, från och förbi. I detta fall betyder det gården vi undersökte samt det gravfält (ID 144943) som ligger längs den ena vägens sträckning. Vägarna gick över med metalldetektor men inga fynd gjordes som säkert daterar dess ursprung.

FYNDMATERIALET

42 fynd gjordes vid denna utgrävning (tabell 33.1). Bara fyra av dessa avsåg den stora avbaningen medan resten framkom med hjälp av metalldetektor i hålvägarna.

Det var få fynd från utgrävningen som gav någon särskilt omfattande information. Det rörde sig mest om nitar, järnfragment och en del bruksföremål som framkom i samband med undersökningen av hålvägarna. Dessa fynd har till stora delar en osäker datering. Dock hittades ett bultlås som kan vara så pass gammalt att det stammar från vikingatid.

Type	Antall	Materiale	Kontext	Kommentar
Kniv	2	Järn	Lösfynd, felt och hålväg	
Hank	1	Järn	A285, fält	
Hästsko	2	Järn	Hålväg	
Hästkosöm	1	Järn	Hålväg	
Syl	1	Järn	Hålväg	
Knapp	1	Järn	Hålväg	
Boltlås	1	Järn	Hålväg	Möjlig vikingatid
Beslag	1	Järn	Hålväg	
Kula	2	Bly	Hålväg	Moderna/kasserade
Vikt	1	Brons/bly	Hålväg	Modern/kasserad
Ståltråd	3	Järn	Hålväg	Moderna/kasserade
Mynt	1	Brons	Hålväg	10-öring Håkon VII, kasserad
Nål	1	Järn	Hålväg	
Mejsel	2	Järn	Lösfynd, fält och hålväg	
Nithuvud	2	Järn	A164, fält och Hålväg	
Nit	14	Järn	Hålväg	
Spik	4	Järn	Hålväg	Moderna/kasserade
Okänd	13	Järn	Hålväg	

Tabell 33.1. Fyndlista.

A-nummer	Type	Form	Botten	Sidor	Bredde	Lengde	Diameter	Dybde	Fyllmateriale
288	Avfallsgrop	Ujevn	Ujevn	Buete	101	154	0	22	stein,silt
237	Ildsted	Ujevn	avrundet	Skråe	90	0	0	74	silt,sand
328	Ildsted	Ujevn	Ujevn		0	0	80	10	sand,kull
149	Kokegrop	avlang	Ujevn	Ujevne	38	101	0	8	stein,silt
158	Kokegrop	Rund	Flat	Buete	101	111	0	0	stein,silt
159	Kokegrop	Rund	Flat	Skråe	76	79	0	0	stein,silt
160	Kokegrop	Rund	avrundet	Buete	65	73	0	5	stein,silt
181	Kokegrop	Ujevn	avrundet	Buete	130	142	0	25	Silt
217	Kokegrop	Runds	avrundet	Buete	0	0	75	19	stein,sand
219	Kokegrop	Rund	Flat		0	0	38	4	stein,kull
227	Kokegrop	Oval	Flat	Buete	170	0	0	25	silt,sand
264	Kokegrop	Ujevn	avrundet	Buete	62	120	0	18	stein,silt
216	Kullflekk	Rund	Flat	Skråe	57	54	0	8	silt,sand
240	Kullflekk	Ujevn	Ujevn	Buete	19	45	0	8	
266	Kullflekk	uformet	Ujevn	Ujevne	42	28	0	10	stein,silt
289	Kullflekk	Ujevn			87	245	0	0	
320	Kvarnfundament	Ujevn			110	158	0	0	
106	Nedgravning	Oval	Flat	buete	0	0	119	26	silt,sand
107	Nedgravning	Ujevn	Rund	buete	120	180	0	19	sand,leire
137	Nedgravning	Ujevn	Ujevn	ujevne	53	42	0	11	stein,silt
147	Nedgravning	Oval	avrundet	buete	101	62	0	22	stein,sand
161	Nedgravning	Ujevn	Ujevn	buete	55	114	0	23	silt,sand
162	Nedgravning	Ujevn	Ujevn	ujevne	91	42	0	32	stein,silt
163	Nedgravning	Oval	Ujevn	buete	32	42	0	14	silt,sand
175	Nedgravning	Ujevn	Ujevn	buete	39	60	0	6	silt,sand
188	Nedgravning	Oval	Spiss	skråe	0	0	40	11	sand,kull
213	Nedgravning	Ujevn	Ujevn	ujevne	87	45	0	13	stein,sand
265	Nedgravning	Oval	Ujevn	ujevne	20	24	0	13	stein,silt
275	Nedgravning	Ujevn			148	198	0	0	
277	Nedgravning	Ujevn	Rund	buete	52	77	60	9	leire,kull
284	Nedgravning	Ujevn			57	68	0	8	silt,leire
290	Nedgravning	Oval	Flat	buete	63	78	0	7	silt,sand,
294	Nedgravning	Rund	Flat	buete	0	0	54	11	silt,sand,
297	Nedgravning	Rund	avrundet	buete	46	40	53	9	leire,
298	Nedgravning	avlang	Ujevn	ujevne	65	230	0	20	leire,humus
300	Nedgravning	Ujevn	avrundet	buete	145	240	0	22	silt,leire
329	Nedgravning	Ujevn			33	49	0	22	
330	Nedgravning	Oval	avrundet	skråe	49	0	49	13	leire,kull
333	Nedgravning	Oval	Rund	buete	0	0	42	7	leire,kull
337	Nedgravning	Ujevn	avrundet	buete	0	65	0	23	silt,sand,
102	Stolpehull	Ujevn			15	28	0	8	silt,sand
117	Stolpehull	Oval	Ujevn	ujevne	40	50	0	34	sand,organisk
121	Stolpehull	Rund	avrundet	buete	19	0	0	0	silt,sand
131	Stolpehull	Rund	Flat	buete	52	0	56	46	stein,silt
132	Stolpehull	Oval	Ujevn	skråe	41	68	0	0	silt,sand
136	Stolpehull	Ujevn			40	45	0	27	Silt
138	Stolpehull	avlang	avrundet	skråe	22	68	0	19	stein,silt
139	Stolpehull	Ujevn	Spiss	skråe	18	17	0	12	stein,silt
146	Stolpehull	Oval	Ujevn	buete	47	50	0	27	stein,silt
148	Stolpehull	Rund	avrundet	skråe	0	0	47	21	stein,silt
151	Stolpehull	Rund	Flat	buete	24	28	0	0	silt,sand
154	Stolpehull	Rund	Rund	skråe	0	0	15	25	Silt
164	Stolpehull	avlang	avrundet	ujevne	64	77	0	22	stein,sand

A-nummer	Type	Form	Botten	Sidor	Bredde	Lengde	Diameter	Dybde	Fyllmateriale
172	Stolpehull	Rund	avrundet	skråe	0	0	27	12	stein,silt
173	Stolpehull	Ujevn	Ujevn	rette	43	46	0	15	silt,sand
174	Stolpehull	Oval	avrundet		21	23	0	17	silt,sand
176	Stolpehull	Ujevn	avrundet	buete	16	22	0	41	silt,sand
187	Stolpehull	annen	Rund	buete	45	43	0	13	silt,sand
221	Stolpehull	rektangulær	Ujevn	skråe	18	30	0	10	silt,sand
224	Stolpehull	Oval	Spiss	skråe	13	16	0	18	silt,sand,
226	Stolpehull	Ujevn	avrundet	buete	31	48	62	17	silt,sand
228	Stolpehull	Ujevn	Ujevn	ujevne	33	40	0	18	sand,humus
232	Stolpehull	Oval	avrundet	buete	17	28	0	0	silt,sand,
233	Stolpehull	uformet	Rund	buete	89	58	0	0	stein,silt
234	Stolpehull	Rund	Rund	buete	0	0	46	23	sand,leire
239	Stolpehull	Ujevn	Rund	buete	0	0	54	22	silt,leire
242	Stolpehull	Ujevn	avrundet	buete	0	0	56	17	stein,silt
254	Stolpehull	Ujevn	Flat	buete	29	40	0	11	silt,sand,
261	Stolpehull	Ujevn	avrundet	buete	16	18	0	8	Silt
268	Stolpehull	Rund	avrundet	rette	0	0	44	21	leire,kull
269	Stolpehull	Rund	avrundet	buete	0	0	32	19	silt,sand,
270	Stolpehull	Ujevn	Rund	rette	0	0	13	10	leire,humus
272	Stolpehull	Rund	Flat	rette	0	0	58	34	silt,sand,
273	Stolpehull	Rund	Ujevn	rette	0	0	57	29	silt,sand,
274	Stolpehull	Rund	Flat	rette	0	0	36	16	sand,leire
295	Stolpehull	kvadratisk	Rund	buete	30	32	0	15	sand,humus
319	Stolpehull	Ujevn	Rund	skråe	0	0	18	25	sand,leire
325	Stolpehull	Rund	avrundet	skråe	0	0	46	36	leire
334	Stolpehull	Rund	Rund	skråe	0	0	55	18	Silt
336	Stolpehull	annen	Rund	buete	28	0	0	29	Silt
338	Stolpehull	Rund	avrundet	skråe	0	0	50	20	silt,leire

Tabell 33.2. Strukturlista.

STRUKTURER OCH KONTEXTER

Totalt påvisades 487 strukturer, varav nio kokgropar, två eldstäder, 41 stolphål, 294 störhål, en avfallsgrop, fyra kolfläckar, 23 nedgrävningar och ett möjligt fundament (tabell 33.2). Även årderspar återfanns spridda på fältet, men dessa är aktuella endast i diskussionen kring avbaningen i sin helhet. Strukturerna kan kopplas till två överordnade kontexter bestående av två stolphus.

Kontexter

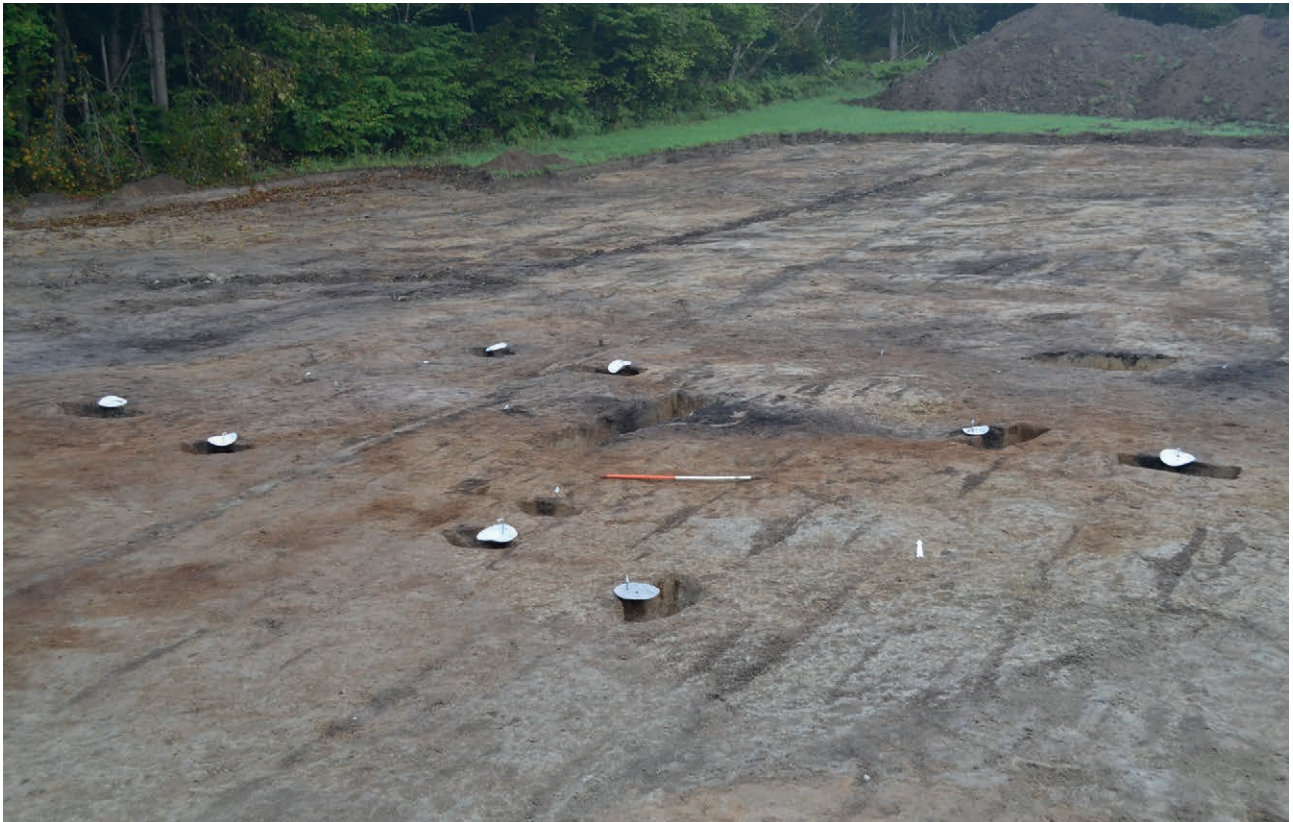
Hus 1

Ett större hus hittades på den undersökta ytan. Det bestod av tio stolphål samt en central eldstad. En kolfläck är relativt centralt belägen inom huset men är inte klart bunden till huset i sig utan kan vara spår efter en sekundär begivenhet. Flertalet störhål finns inom och omkring huset; dessa kommer emellertid inte att tas upp i fortsättningen då de inte med säkerhet kan knytas till den arkeologiska kontexten.

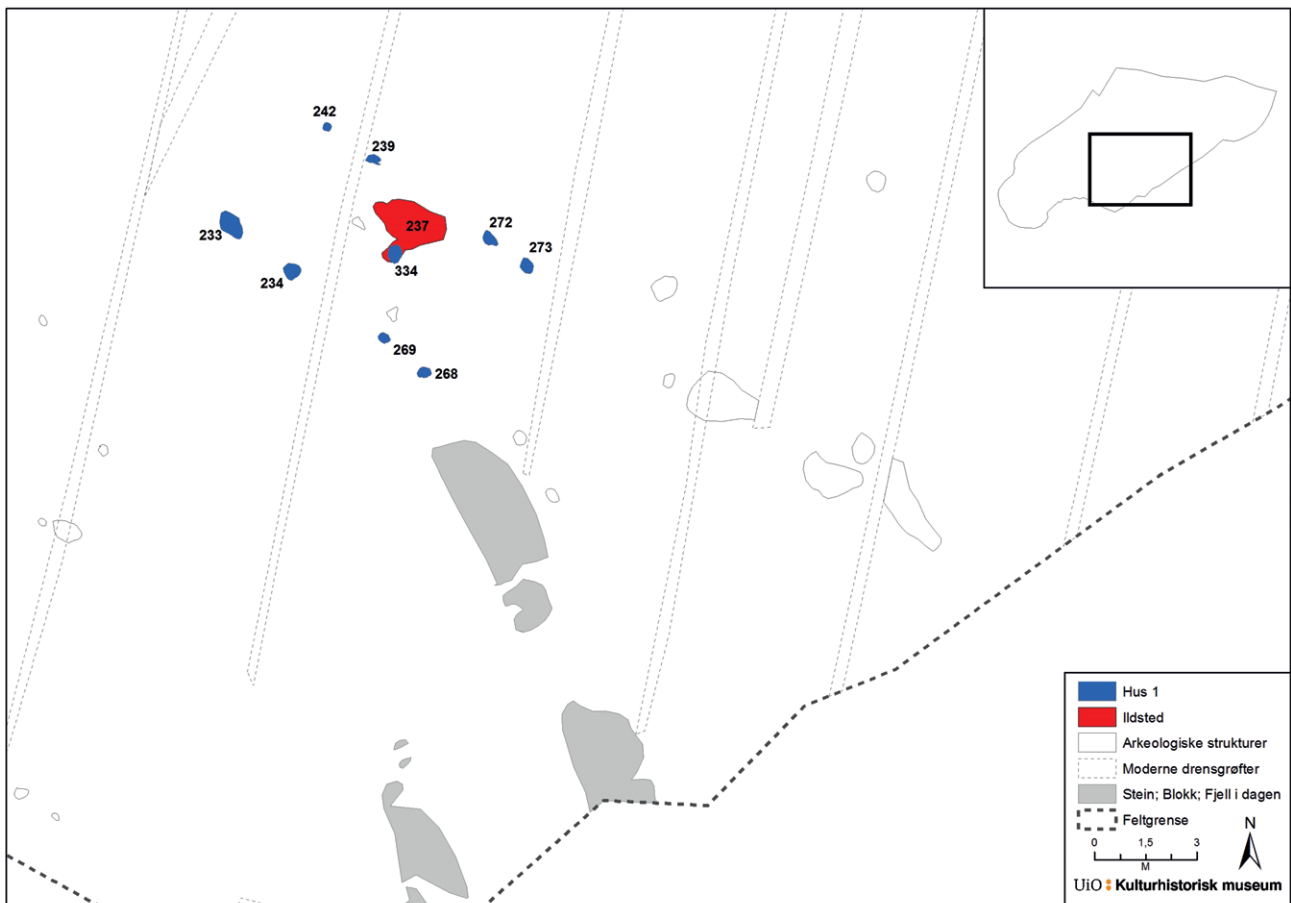
Åtta av stolphålen ingår i fyra stolppar inom ett treskeppigt långhus (figur 33.5, 33.6). Ett av de övriga stolphålen, A334, ligger centralt tillsammans med eldstaden medan det tionde, A270, är ensambeläget ca 0,5 m in från den södra stolpraden. Detta stolphål kan vara del av en inre struktur eller möjligen sekundärt till den primära huskontexten. Eldstaden ligger centralt mitt i huset med två stolppar på var sida och ett stolphål i dess direkta närhet. Kolfläcken ligger lite nordväst från centrum av huset och ca. 85 cm från stolphålet.

Inga väggdiken eller liknande har uppmärksammats omkring huset och inte heller någonting som kan påvisa var dörren in i själva huset har varit belägen. Troligen har dörren dock varit riktad mot husets nordvästra sida in mot gården snarare än ut mot gårdens utmark och skogen där omkring. Gällande husets mått så är det ca. 8 m mellan de yttersta stolphålen på långsidan och 4,75 m mellan stolparna i vart och ett av stolpparen. Detta betyder att huset som minst har varit 8 x 4,75 m stort. För stolparna i en enskild rad

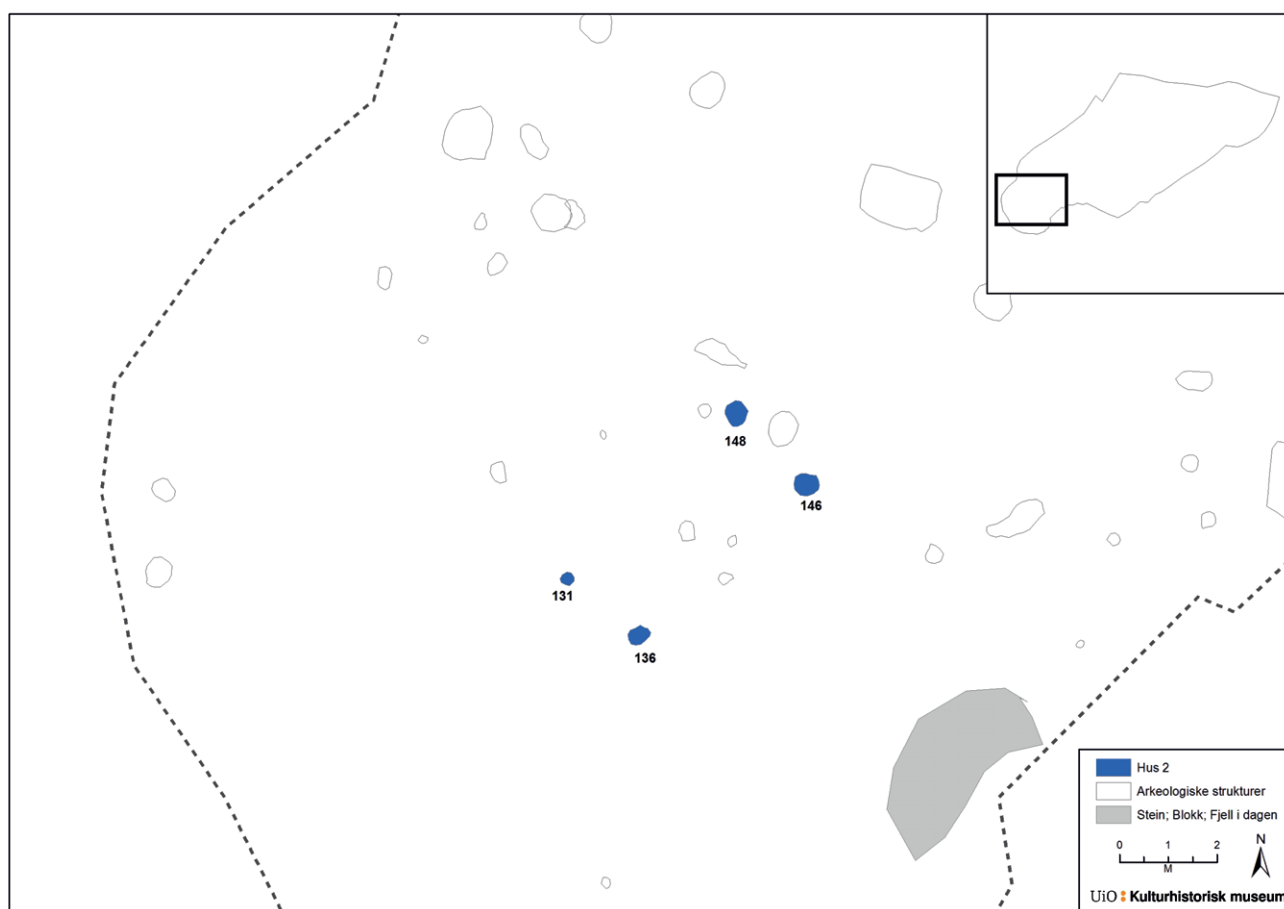

Figur 33.5. Hus 1, översikt. A233, A234, A239, A242, A237, A269. A268, A272, A273 och A334, i riktning norr.

Figur 33.6. Karta över Hus 1. A233, A234, A239, A242, A237, A269, A268, A272, A273 och A334.

Figur 33.7. Karta över Hus 2. A131, A136, A146 och A148.

är avståndet mellan de yttre stolparna på bägge sidor 1,2 m, och mellan de två centrala stolparna ca. 3 m.

Det är svårt att säga något konkret om husets användningsområde. Det ligger lite avsidet från den största koncentrationen av kokgropar på fältet. Troligen så rör det sig dock om ett boningshus snarare än lager, verkstad, ladugård eller liknande. Detta baseras på det faktum att om det hade funnits flera hus av denna storlek på gården så borde vi ha sett spår av dessa. Det rör sig dock om ett relativt enkelt boningshus med en central eldstad och inga större inre strukturer, även om flera störhål inom huset kan peka på flätverksväggar eller liknande. Detta är dock bara spekulationer och ingenting som konkret kan påvisas.

Hus 1 var placerat relativt centralt på den undersökta ytan och låg i sydostlig till nordvästlig riktning, ca. 30 m nordost från den största koncentrationen av stolphål och kokgropar. Det är dock inte helt tomt här emellan utan ett antal stolphål, kolfläckar och liknande ligger spritt över hela ytan. Om man däremot fortsätter vidare åt nordost från huset sett så blir det mer eller mindre helt tomt. Detta hus synes därmed ligga i gårdens utkant och angränsa till odlings- eller betesmark.

C14-dateringarna av Hus 1 var dock tvetydiga. Vi fick från stolphål och eldstad dateringar från både bronsålder och järnålder. Eldstaden var dock i hög grad påverkad av vegetation och verkar ha legat bemängd med ett rotsystem, vilket kan ha påverkat dess datering. På samma sätt kan massor i stolphål ha påverkats av stolpen, som kan ha förmultnat, dragits upp, bytts ut eller satts på plats. Stolphål är strukturer som är svåra att datera, med flera felkällor då mycket aktivitet sker inom strukturen vid dess användning över tid. Strukturerna och kontexten i sig är dock övertygande som hus betraktat, och är bra placerade i förhållande till övriga strukturer. Detta kan urskulda avvikande datering. Här kan alltså diskuteras vad som har orsakat problematiken; en felkälla från dateringen, eller om stolphålet och eldstaden med avvikande datering inte har haft en roll i en byggnad som tolkat. Konstruktionen avses dock som högst trolig då kontextens intryck vida dominerar över avvikande dateringar med flera felkällor.

Hus 2

Detta hus är något mer osäkert än Hus 1. Det är placerat mitt inne i den stora mängden stolphål och

Figur 33.8. Hus 2, översikt. A131, A136, A146 och A148, i riktning nordost.

strukturer på fältets sydvästra del (figur 33.7, 33.8). Att det ligger ett hus här råder det emellertid ingen tvekan om; osäkerheten ligger snarast i att exakt identifiera vilka stolphål som hänger samman och skapar denna kontext. Fyra stolphål har här valts ut för att de är symmetriskt placerade i förhållande till varandra. Ett antal andra stolphål och nedgrävningar finns i dess direkta närhet och flertalet andra stolphål löper ut från området. Dessa skapar emellertid inga räta linjer och att de skulle ingå i en större huskonstruktion anses därför som mindre troligt. Precis som med Hus 1 så finns ett antal störhål i husets närhet men deras funktion är omöjlig att reda ut och kommer därmed inte att diskuteras vidare.

De fyra stolphålen finns i en rektangel omgivna av andra stolphål. Det är möjligt att ytterligare stolpar kan ingå i huset, till exempel i syfte att öka dess storlek eller skapa inre konstruktioner såsom flätverkswäggar eller liknande. I ett sådant sammanhang skulle även störhålen kunna spela en roll.

Inga väggdiken eller andra konstruktionselement har uppmärksamats i denna kontext. Det är dock norr om huset som man ser mest spår av aktivitet, varför husets dörr troligen har varit riktad åt detta

håll. Husets minsta mått är 4,8 x 2,1 m. Detta avser avståndet mellan stolparna i konstruktionen.

Ett hus med så liten storlek har troligen ej varit ett boningshus. Det skulle kunna röra sig om en mindre verkstad men då borde vi ha sett spår efter aktivitetsytor. Det skulle även kunna röra sig om ett fähus men mest troligt är ett lager av något slag. Det är placerat ganska centralt i förhållande till ytans kokgrovar så det är inte otroligt att man här förvarat ting som varit väsentliga för matlagningen.

Huset låg nere på fältets sydvästra del och ganska centralt bland de stora mängder strukturer som fanns här. Om man fortsätter nordväst om huset avtar dock mängden strukturer, och möjligtvis är detta hus placerat på motsatt sida av gårdens utsträckning i förhållande till Hus 1.

Hålvägar

Två hålvägssystem undersöktes i anslutning till avbanningen på Hydal. Under utgrävningen så visade de sig dock vara delar av ett enda stort sammanhängande system med flera olika utsträckningar och avstickare. Vid flera olika tillfällen så upptäcktes upp till fyra lopp bredvid varandra. Detta har att göra med att dessa

Figur 33.9. Hålväg, översikt, i riktning sydost.

vägar ofta brukas fram till dess att de anses för djupa och väggarna som har skapats kring själva håligheten börjar rasa in. Man påbörjar då en ny sträckning intill den förra.

Vägsystemet vid Hydal verkar ha sitt ursprung kring, eller leder förbi, den lokalitet som vi här undersökte. Åtminstone går en avstickare från huvudleden upp mot denna gård. Härifrån kan man följa leden nästan rakt söderut och efter ca. 80 m delar sig vägen i två, en åt sydväst och en åt sydöst.

Den led som går åt sydöst följde vi ytterligare ca. 100 m. Den är svår att iakttä då den tidvis löper över plan mark, och hålvägar är enklast att lokalisera i sluttande terräng. Efter ca. 70 m återkommer dock sluttningen och därmed blir hålvägen också lättare att se, och här ses dessutom flera sträckningar. Flera snitt har grävts genom dessa hålvägar och i ett av snitten i denna sydöstra sträckning ser vi spår av att vägen har grävts ut, snarare än att ha formats av att man färdats på platsen under längre tid (figur 33.9). Anledningen kan vara behov av att få plats med häst och vagn på vägen och inte bara en enstaka person.

Via samtal med de nu boende lärde vi oss att hålvägen leder ner till den medeltida Olavskyrkan som ligger bredvid nuvarande Bamble kyrka.

Om man istället följer leden mot sydväst så har vi bara lyckats följa den ca. 25 m. Därefter kommer en modern asfaltväg, och det förefaller som om hålvägen svänger upp under den, vilket möjligen betyder att här man här har återanvänt en gammal vägsträckning i modern tid. Även vid Stillinga återfanns ett hålvägsystem. Det är mycket möjligt att det system som finns här uppe kan kopplas till vårt system, om inte den moderna vägen effektivt hade förhindrat detta.

I och med detta har man här ett ganska effektivt vägnät. Man kopplar samman sin gård med det lokala centrumet med avseende på religion, politik och liknande, och man har också en länk till gravplatser, förfäder och säkerligen vidare ut i landskapet till granngården. Det tillhör inte vanligheten att man så tydligt kan se hela landskapsrummet och binda samman alla de olika element som ingår i ett större sammanhang.

NATURVETENSKAPLIGA ANALYSER

Vedarts- och radiokarbondatering

70 prover togs ut under undersökningen vid Hydal. Tio stycken av dessa skickades för detaljerad vedartsanalys. Av dessa tio skickades nio stycken vidare för C14-datering (tabell 33.3).

Veden från hålvägen valdes bort för datering då den kontexten var så osäker att detta resultat, oavsett vad det visade, inte skulle gå att lita på gällande en korrekt datering av strukturen. Gällande datering av hålvägarna så är det fynd och deras noder som får hjälpa oss. Bultlåset som återfanns i dess sträckning skulle kunna stamma från vikingatid och verkar leda förbi de undersökta järnålderslokaliteterna. De har även grävts om till kärnvägar. Detta var vanligt under 1600- och 1700-talet (Schülke och Lønaas 2013).

De övriga proverna avser strukturer på det avbanade fältet och är alla tagna i strukturernas botten i den säkrast möjliga kontexten. Våra dateringar har genomförts på hassel och al då dessa vedarter valdes ut under vedartsanalysen som de lämpligaste bitarna för ett så exakt analysresultat som möjligt.

Dateringarna placerar fynden till stora delar i romersk järnålder och folkvandringstid. Detta matchar den folkvandringstiddatering som framkom vid registrering. Dessutom gjordes tre bronsåldersdateringar. Dessa hör främst hemma inom och i närheten av Hus 1. Det rör sig om ett av stolphålen, eldstaden samt avfallsgropen utomhus.

Makrofossilanalys

Under denna utgrävning togs 32 makroprover främst från diverse stolphål på det avbanade fältet. Proverna

P-nr	C-nr	Nr + Kontext	Vikt	Vedart	Analys/ 2 sigma
5004	C59064/46	A148, Hus 2, stolphål	1,7 g	Alnus, salix, pinus	1776±32 BP 136-340 e.Kr.
5005	C59064/47	A136, Hus 2, stolphål	1,2 g	Corylus, betula, alnus	1688±34 BP 254-420 e.Kr.
5014	C59064/56	A288, avfallsgrop	8 g	Populus, corylus	2880±33 BP 1193-937 f.Kr.
5017	C59064/59	A269, Hus 1, stolphål	1,0 g	Alnus, betula, pinus, salix	1762±32 BP 144-382 e.Kr.
5025	C59064/67	A242, Hus 1, Stolphål	1,7 g	Fraxinus, alnus, corylus, pinus	2941±32 BP 1258-1041 f.Kr.
5035	C59064/77	A237, Hus 1, eldstad	22,6 g	Corylus, betula	2712±30 BP 911-809 f.Kr.
5039	C59064/81	A336, stolphål	0,3 g	Betula, alnus, corylus, pinus, populus, pomoideæ	1823±30 BP 90-317 e.Kr.
5044	C59064/86	A227, kokgrop	16,5 g	Betula, alnus, corylus	1646±30 BP 267-534 e.Kr.
5048	C59064/90	A158, kokgrop	23,3 g	Alnus, populus, salix, betula, corylus	1509±32 BP 430-631 e.Kr.
5068	C59064/109	Hulvei 66 C Snitt 1	1 g	Pinus, alnus, corylus	Ej daterad

Tabell 33.3. Vedarts- och dateringsresultat.

P-nr	C-nr	Anlegg	Kontekst	Vikt	Vedart	Analys
5003	C59064/114	A131, stolphål	Hus 2	2,7 g		1 kärna av korn
5005	C59064/117	A136, stolphål	Hus 2	0,2 g	Corylus, betula, alnus	
5016	C59064/120	A268, stolphål	Hus 1	0,7 g		Mekaniskt påverkade, legat exponerat. Även lite mindre exponerat.
5017	C59064/121	A269, stolphål	Hus 1	1,2 g	Alnus, betula, pinus, salix	Mekaniskt påverkade, legat exponerat.
5021	C59064/124	A233, stolphål	Hus 1	1,6 g		Mekaniskt påverkade, legat exponerat.
5022	C59064/125	A234, stolphål	Hus 1	1,1 g		½ kärna av korn
5049	C59064/136	A121, stolphål		0,1 g		
5064	C59064/143	A320, fundament		< 0,1 g		Enbart örtrötter.

Tabell 33.4. Makrofossilanalys.

togs för att försöka reda ut stolpens funktion för byggnaden som helhet. Av dessa prover skickades åtta in för analys hos Natur og kultur (tabell 33.4, jmf. Moltsen 2014).

Analysen visar även att stolphål inom både Hus 1 och Hus 2 har befunnit sig i närheten av en matlagingsplats, något som delvis hjälper oss att tolka våra hus. Att Hus 1 som har tolkats som ett bostadshus användes för matlagning var inte oväntat, men att detta också gällde Hus 2 var inte helt klart. Kanske det rör sig om ett kök, och ej en verkstad eller liknande. Även ett lager för matvaror/torrvaror skulle kunna vara en möjlighet.

DISKUSSION OCH TOLKNING

Bosättningspår

Det som har påvisats på Hydal 1 är en relativt liten gård med minst två hus. Dock återfinns ett relativt osäkert område i sydväst med många stolphål vars ursprung och innebörd vi ej lyckats lösa. Gården kan därmed varit större än vi antagit. Det avbanade området omringas av bergknallar och våtmark så det är föga troligt att vi har missat några större mängder boplotsstrukturer. Det är troligare att de stolphål vi ej lyckats sätta in i ett exakt system avser mindre kontexter såsom staket, ställningar och företeelser förknippade med vardagslivet.

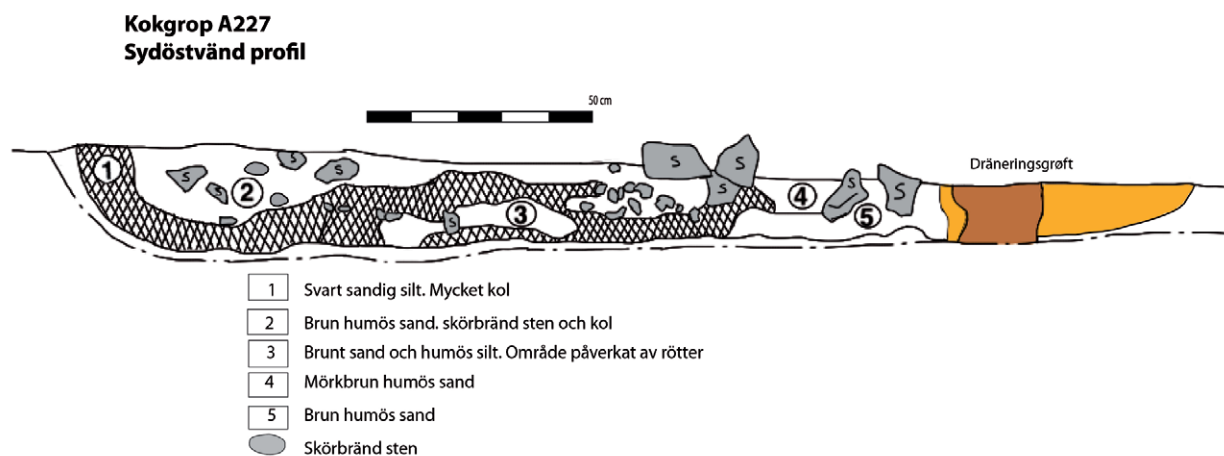
Det första av dessa hus, Hus 1, består av fyra stolpar och inom det ligger en central eldstad. Det här är troligen ett bostadshus. En bit bort från detta ligger Hus 2. Det är ett mindre hus som består av endast fyra stolphål i en rektangulär form samt ett centralt stolphål i dess mitt. Båda dessa hus uppvisar spår av matlagning; inuti huset eller i dess närhet (Moltsen

2014). Detta motsäger eventuellt den ursprungliga tolkningen av Hus 2 som en verkstad av något slag, och kanske är det mer troligt att det rör sig om ett lager eller något slag av storkök. Någon typ av ekonomibyggnad är det säkerligen.

Längs fältets kanter, nere i den del där husen upptäcktes, finns flera kokgropar (figur 33.10). Dessa ligger oftast i gårdens utkanter i klungor för att inte inkräkta på gårdsplanen/tunet. Även detta säger oss att vi faktiskt har inkluderat större delen av gården utan några oupptäckta strukturer utanför fältgränsen. I dessa områden framkommer också en del stolphål (figur 33.11). Dessa kan då ha varit del av staket som omringat gården eller möjligen ställningar som varit en del av matlagingsplatsen.

När vi rör oss österut från husen sett kommer vi till det område som innehöll de, av fylkeskommunen omtalade, möjliga gravar som avskrevs vid undersökningen. Detta område saknar till stora delar arkeologiska strukturer men störhål och en viss mängd årderspår återfinns här. Det kan alltså ha varit en del av den odlingsmark som tillhört gården då den var i drift. Störhålen kan ha varit avsedda för ett staket som höll djuren ute från odlingen, men detta är bara antaganden och ingenting bevisat. En mindre mängd årderspår återfinns även i den västra kanten av fältet, och troligen har man omringat sin gård med odlingsmark. I och med detta kan det också antas att djuren främst har hållits öster om gården på grund av att ytan inte har varit tillräckligt stor för både djur och odling väster om gården, då man här snabbt stöter på berg och våtmark.

Alla dessa störhål och oplacerade stolphål skulle då ha kunnat vara delar av inhägnader mellan tun och inmark eller mellan inmark och utmark. Allt för att avskärma gården och tunet samt att hålla de fritt

Figur 33.10. Teckning av kokgrop A227 i profil

Figur 33.11. Hus 2 i plan. A131, A136, A146 och A148, i riktning nordost.

gående djuren borta från de känsliga delarna av ens bebyggelse och försörjning.

Denna lilla gård ligger dock väldigt bra till, och den har en fin plats i landskapet. Den ligger med små bergknallar omkring sig i tre av fyra riktningar – nord, väst och söder – som säkerligen skyddade den väl från väder och vind, plus att den hade en fin markareal för odling. Dessutom rinner en bäck med färskvatten förbi boplatserna. I förhållande till sina närmaste omgivningar löper här det tidigare omtalade hålvägssystemet som knyter samman gården med både gravhögar och de närmaste grannarna, men också med kusten och de maktcentra som finns i den riktningen. Gården har internt allt som behövs med logi och arbetsplatser samt avsedda platser för matlagning och odling/bete.

En annan viktig faktor för denna gård har troligen varit dess närhet till kusten. Den är nära förbunden via den hålväg som löper i denna riktning. Kusten och havet har troligen varit en viktig faktor för gårdens försörjning. Mycket livsmedel kan ha inhämtats därför. Den lilla odling och de djur man hade på sin gård räckte nog inte till för att försörja en hel gård även om den nu inte var så stor till ytan. Fiske utgjorde därför troligen en stor del av gårdens försörjning. Djurskötsel och jordbruk var nog inte något man uteslutande

kunde leva på utan även fiske krävdes för att få en varierad kost och tillräckligt med mat. Nere vid kustområdet kunde säkerligen även mycket kontakt och handel med de omkringliggande gårdarna ske. Bjørn Myhre och Ingvild Øye (2002) påpekar att beroende på lokala naturförhållanden och resurser kan fisket ha spelat en stor roll för val av boplatser. De gårdar som låg vid kusten har ofta också varit i bruk en längre tid då det här var ont om bra odlingsmark och ont om alternativa boplatser. Själva gården lades då vid berg i dagen eller tunn jordmån för att hålla gårdsytan torr och inte uppta viktig odlingsmark. Det var vid denna tid sällan långt från gård till sjö eller hav då fiske var en viktig näring även för jordbrukare. Man kan ofta finna spår av fiskebodar på yttre öar vid bra hamnar i dessa regioner. Detta tyder på ett bra organiserat fiske för hela grupper av människor. Man fiskade troligen både till det egna hushållet och för att få tillgång till bytesvaror. För småbruk var fisket möjligen lika viktigt som jordbruket (Myhre och Øye 2002).

Ett antal boplatser från denna undersökning daterades till romersk järnålder och folkvandringstid. Dock råder det en liten osäkerhet kring Hus 1. Här framkom dateringar från bronsåldern. Frågan är om det råder en felkälla i dateringen eller om de strukturer som har

Figur 33.12. Hålväg i profil, i riktning söder.

en avvikande datering haft en annan roll i en byggnad än den tolkade. Husets strukturer och kontexten i sig är dock övertygande som byggnad betraktat, och har en bra placering på fältet i förhållande till övriga strukturer. Detta leder till en tolkning att huset är reellt men att strukturerna och omgivningarna har blivit mer påverkade av natur och miljö än vad som antagits tidigare. Dessa dateringar antyder även att det högst troligt finns en bronsålderskontext i närområdet till vår undersökta lokalitet.

Hålvägar

Våra vägar förefaller att ha skapats under järnåldern, och det är troligt att de fanns där redan när boplatsen vid Hydal var aktiv under folkvandringstid. Detta baserat på att dess sträckning verkar leda upp till denna boplats. Att vägarna används än i dag fick vi påvisat av flertalet personer som bodde i den direkta omgivningen och som använde dem på sina promenader. I den del av vägen som leder ner mot kyrkan kunde vi även i profilen återfinna spår av att man hade breddat vägen för transport med kärra. Dess profil blev i och med detta mer fyrkantig än rund. Hålvägarna byggdes ofta om till kärrvägar under 1600- och 1700-talet.

Sträckningen av vår väg är något osäker, men det är väldigt troligt att den löper upp och förbi de gravhögar

som finns i utgrävningens direkta närområde. Även detta är vanligt när det gäller denna typ av kulturminnen (figur 33.12).

Hålvägssystemet i Bamble är spännande när man betraktar den större landskapsbilden och hur allt knyts samman. Här ser vi hur den boplats som undersöktes på Hydal har en koppling både vidare in i landskapet förbi de gravhögar som möjligen kan höra samman med boplatsen, samt ner mot det religiösa centrumet vid kyrkan och vidare ut i kustområdet (figur 33.13). Gården på Hydal har alltså en länk till de gravar som möjligen kan vara en gränsmarkering från den tid då boplatsen var aktiv och vidare mot nästa gård i landskapet (t.ex. Ødegaard 2010). Ner mot kusten kommer man också till en viktig central samlingsplats innan man når ut i kustlandskapet. Den korsning som ligger inom vårt undersökta vägnät är alltså en viktig mötespunkt mellan de lokala gårdarna och ett mer ekonomiskt maktcentra via fiske och religion. Det kan säkerligen vara denna korsning som har varit anledningen till att delar av vårt vägnät här kan betraktas som mycket kraftigt och djupt.

Gällande ett vidare och bredare perspektiv så finns det lite kunskap om samtida bosättningar i Telemark. Det kuperade landskapet här tyder på att gårdarna har legat utspridda över en stor yta snarare än samlade i

Figur 33.13. Karta över omgivningen: fält, hålvägar och gravhögar.

varandras närhet (Schülke och Lønaas 2013). Detta förhindrar en effektiv jämförelse med liknande gårdar i närområdet med utgångspunkt från bosättningspår. I Jens Storm Munchs verk *Borg og bygd. Studier i Telemarks eldre jernalder* (1965) har författaren istället belyst bosättningen utifrån de gravhögar som finns i området. Han tar upp 150 olika gravhögar, varav 18 har gravfynd. Han framhåller att de många gravminnena kring Bamble kyrka visar att detta område varit centralt under järnåldern. Detta kan passa bra in med våra antaganden då hålvägarna leder till detta område. De äldsta fynden i dessa gravar är från merovingertid, men gårdsnamnen i området tyder på en än äldre bosättning. Nere i kustområdet är det främst gravar från vikingatiden gravar som råder. Går man längre tillbaka i tid så finns ett registrerat fält med 14 rösen från bronsålder och en skålgropsten (ID 53402), men i övrigt finns inga återfunna bronsföremål från området (Groseth 2001).

SLUTSATS

Avbaningen vid Hydal 1 påvisade en mindre gård belägen i en liten ficka i terrängen. Den har små

bergsknallar omkring sig på tre av fyra sidor och är troligen ganska skyddad från väder och vind. Det som framkom här var minst två hus. Ett av dem lite större, Hus 1, bestående av fyra stolppar och en central eldstad och det andra lite mindre, bestående av endast fyra stolphål i en rektangulär form (figur 33.14). Det större huset har troligen utgjort bostadshus medan det lite mindre antagligen har haft något att göra med förvaring av mat eller tillagning av den. Detta baseras på att vid makrofossilanalys återfanns matrester i stolphålen även i det mindre huset, Hus 2.

Flertalet andra stolphål, nedgrävningar och störhål ligger spridda över fältet men det har inte gått att organisera dem i form av tydliga hus. De har troligen andra funktioner på gården såsom staket, ställningar och liknande. Det är även föga troligt att alla dessa störhål härrör från en arkeologisk kontext.

Längs avbaningens ytterkanter upp mot berg som kommer i dagen återfinns en samling kokgropar. Dessa finns då troligen även längs ytterkanterna på själva gården vilket är lämpligt då man ofta samlar sina kokgropar en bit bort från gårdsplanen. Även årderspår återfanns på fältet. Dessa ligger längs gården ytterkanter, en bit bort från de centrala kontexterna.

Figur 33.14. Hus 1 i plan. A233, A234, A239, A242, A237, A269. A268, A272, A273 och A334, i riktning västnordväst.

Man har då troligen haft en mindre odling runt sin gård och avskärmat denna från traktens djur med ett enklare staket. Den plana ytan på platsen för avbanningen, och i dess omedelbara närhet, har nog även inkluderat en del betesmark till djur. Gården dateras till romersk järnålder/folkvandringstid med inslag från bronsåldern.

Förbi denna gård löper också en hålväg som efter en kort sträckning delar sig i två. Den ena av dessa sträckningar passerar två gravhögar, som kan ha något med gränsmarkeringar från den undersökta tiden att göra, och troligen ut emot granngården. Den andra delen av hålvägen löper ner mot St. Olavs kyrka som är en medeltida kyrkoruin belägen bredvid dagens Bamble kyrka. Här har det troligen även innan kyrkan byggdes funnits en lokal samlingsplats. Härifrån tar man sig sedan lätt ner till kusten. Dessa hålvägar skapar alltså tillsammans med den avbanade gården en större kontext där gården får kopplingar ut i sin omvärld. Man kan härifrån enkelt ta sig till både granngårdar och den lokala gravplatsen, och också ner till traktens maktcentrum och kusten.

Hålvägarna i sig var stundtals mycket kraftiga och ibland kunde upp till fyra separata sträckningar ses löpa parallellt med varandra. Vid snitt kunde vi

också se att de vid senare tillfälle blivit ombyggda till kärrvägar. Det enda fynd som vi återfann i dem som säkert kan placeras till förhistorisk tid var ett bultlås som kan stamma från vikingatid. Allt detta antyder att det här rör sig om vägar som under lång tid har brukats och varit en viktig del av områdets utveckling.

När det gäller gårdens placering i landskapet så är den mycket bra belägen. Den har mycket av det som krävs i sin omedelbara närhet i form av odling och bete, och hålvägarna kan också leda de som här bodde ut i en vidare omgivning. Bort till grannar, ner till vad som möjligen redan då varit ett lokalt centrum och ner till kusten där man kunnat fiska, vilket säkerligen var en viktig del av gårdens försörjning.